

‘भक्तिकँदै किल्लाहरू’ कथा सङ्ग्रहमा उत्तरआधुनिकतावाद

सचितानन्द घिमिरे

लेखसार

प्रस्तुत अध्ययनमा कथाकार डा. दीनबन्धु शर्माको ‘भक्तिकँदै किल्लाहरू’ कथा सङ्ग्रहमा प्रयुक्त कथाहरूमा उत्तरआधुनिकता सिद्धान्तको खोजी गरिएको छ। उत्तरआधुनिकतावादअन्तर्गत नारीवाद, विनिर्माणवाद, नवइतिहासवाद, नवमाक्सवाद, नवमनोविश्लेषणवाद जस्ता सिद्धान्त स्थापित छन्। त्यसैगरी उत्तरआधुनिकतावादमा आधुनिकतावादले नछोएका, नसमेटेका र नदेखेका विषयवस्तु र क्षेत्रहरू पर्दछन्। स्थानीयता, बहुलता, विशुद्धखलता आदि पक्षलाई उत्तरआधुनिक साहित्य सिद्धान्तले अङ्गीकार गर्दछ। कृतिको विधागत संरचना र भाषाशैलीमा नवीनतम् प्रयोग अपेक्षित हुन्छ। ‘भक्तिकँदै किल्लाहरू’ कथासङ्ग्रहमा विषयवस्तुको नवीनतम् प्रयोग गरिएको छ। कथानकको सङ्गठन र शुद्धखलालाई वृत्ताकारीय बनाइएको छ। मिथकको प्रयोग गरिएको छ। यौन मनोविज्ञानलाई नवीन रूपमा उजागर गर्न खोजिएको छ। स्थापित मूल्य, मान्यता, विचार, दृष्टिकोण र परम्परालाई विनिर्माण बनाइएको निष्कर्ष यस अध्ययनम निकालिएको छ।

शब्दकुञ्जी : वृत्ताकारीय, मिथकीय, प्रयोगवादी, व्याकरणिक, सम्प्रेषण, सन्देशमूलक, व्यङ्ग्यात्मक, केन्द्रभङ्ग।

विषय प्रवेश

डा. दीनबन्धु शर्माको जन्म बुबा हरिदत्त शर्मा चालिसे र आमा मतिश्वरीदेवी शर्माको कान्छो छोराका रूपमा वि. सं. २०१८ साउन १६ का दिन धौलागिरि अञ्चलअन्तर्गत बागलुङ जिल्लाको जैदी गाउँ विकास समिति वडा नं. ३ मा भएको हो। उनको जन्म एक सम्भ्रान्त परिवारमा भएको हो।

शर्मा आधुनिक नेपाली कथाको समसामयिक धारामा उदाएका प्रतिभा हुन्। उनका सपना र खण्डहरहरू (कथा सङ्ग्रह), निबन्धको फूलबारी (निबन्ध सङ्ग्रह), भक्तिकँदै किल्लाहरू (कथा सङ्ग्रह) जस्ता साहित्यिक कृति प्रकाशित छन्। मधुपर्क, गरिमा, समकालीन साहित्य, मिमिरे, समष्टि, नागरिक दैनिक आदि पत्रपत्रिकामा शर्माका सयौं कथा, नाटक र निबन्ध प्रकाशित छन्। जापान,

भारत, फिलिपिन्स, हङकङ आदि देशबाट पनि उनका कतिपय कथाहरू प्रकाशित भएका छन्। उनका केही आधुनिक गीत पनि रेकर्ड भएका छन्।

भक्तिकँदै किल्लाहरू शर्माको दोस्रो कथा सङ्ग्रह हो। यस सङ्ग्रहमा नारीवादी, नोस्टाल्जियापरक, यौनमनोवैज्ञानिक, विसङ्गतिवादी, स्वैरकल्पनात्मक र उत्तरआधुनिकतावादी चिन्तनबाट रङ्गिएका २१ ओटा कथा छन्। प्रस्तुत लेखमा शर्माको भक्तिकँदै किल्लाहरू सङ्ग्रहका कथालाई उत्तरआधुनिकतावादको सापेक्षतामा विश्लेषण गरिएको छ।

उत्तरआधुनिकतावादको सैद्धान्तिक परिचय

उत्तर र आधुनिकता दुई शब्दको संयोजनबाट उत्तरआधुनिकता शब्द व्युत्पन्न भएको हो।

उत्तरआधुनिकतावादको अङ्ग्रेजी समानार्थी शब्द postmodernism हो। यो शब्द दोस्रो विश्वयुद्धपछि प्रयोगमा आएको हो। लेखक फेडरिको डि ओनिसले सन् १९३४ मा सर्वप्रथम उत्तरआधुनिकतावाद (postmodernism) शब्दको प्रयोग गरेका हुन्। त्यसबेला उत्तरआधुनिकतालाई आधुनिकताविरोधी सिद्धान्त मानिन्थ्यो। उत्तरआधुनिकताले आधुनिक कालपछि अर्को नयाँ युग प्रारम्भ भएको सङ्केत गर्दछ। यो उत्तरमाक्सवाद, उत्तरऔपनिवेशवाद, उत्तरसंरचनावाद जस्ता आन्दोलनसँग जोडिएको छ। सन् १९६० सम्म आइपुग्दा भाषा, साहित्य, आख्यान, मिथक, इतिहास, मानवशास्त्र सबैतिर यो चिन्तन व्याप्त हुन पुगेको देखिन्छ।

विज्ञान वा वैज्ञानिक आविष्कारप्रति विश्वास र आस्था, मानकहरूको स्थिरता, महत्वाङ्क्षा तथा कथित उन्नति/प्रगति गर्ने भरमग्दुर कसरतप्रतिको अभिमुखीकरण, केन्द्रको स्थिरता, भौतिकवाद र आध्यात्मवादको विभाजन आदि आधुनिकतावादका केही विशेषता हुन्। विज्ञान प्रविधिको उत्तरवर्ती चरम विकासले साहित्यका पुराना परम्परा एवं स्थापित केन्द्रलाई भत्काउन थालियो। यही केन्द्रभङ्गको स्थितिबाट उत्तरआधुनिकतावादी साहित्यको जन्म भएको हो।

उत्तरआधुनिकतावादअन्तर्गत नारीवाद, विनिर्माणवाद, नवइतिहासवाद, नवमाक्सवाद, नवमनोविश्लेषणवाद जस्ता विविध साहित्यिक सिद्धान्त पर्दछन् (गौतम, २०६६ : १७-१८)। उत्तरआधुनिकतावादी साहित्यमा मूलतः भाषा वा शब्दको खेल खेलिन्छ (चापागाई, २०६१ : १८७)। विशेषतः उत्तरआधुनिकतावादका प्रमुख सैद्धान्तिक मान्यतामा महाआख्यानप्रतिको संशय तथा बहुलताको स्वीकृति पर्दछ (उप्रेती, २०६९ : ८१)। महाआख्यानले जीवन, समाज र जगत्लाई हेर्ने सिङ्गो विश्वदृष्टिलाई जनाउँछ। परम्परागत रूपमा संसारलाई निर्देशित गर्ने र असल-खराब छुट्याउने

मानक वा आधार भनी महाख्यानलाई मानिँदै आएको हो।

उत्तरआधुनिकतावादमा आधुनिकतावादले नछोएका तथा नसमेटेका क्षेत्र र विषयवस्तु समाविष्ट छन्। बहुलता, प्रयोग र स्थानीयकरणलाई प्राथमिकता दिनु यसको प्रमुख अभीष्ट देखिन्छ। उत्तरआधुनिकताले यसप्रति अविश्वास गर्दै अनिश्चयात्मक, विनिर्मित, विशुद्धखलित, तात्कालिक, अराजक, बहुलतावादी, स्थानीयतावादी आदि विशेषतालाई आत्मसात् गर्दै प्रयोगवादको पर्याय बनेर विश्व साहित्यमा प्रवेश गरेको छ। यसैक्रममा कृतिको विधागत संरचना, भाषाशैली र मुद्रणमा अनेकौं प्रयोग गर्न थालिएको हो। विश्वसन्दर्भमा आएको उत्तरआधुनिकतावादकै बहुसङ्ख्य विशेषतासहित पूर्वीय लीला दर्शन (लोकवत्तुलीलाकैवल्यम्) लाई पनि आफ्नो धारणामा समाविष्ट गर्ने विचार चिन्तनसहितको लेखलाई नेपाली साहित्यमा लीला लेखन भनिएको छ। उत्तरआधुनिकतावादसँग कतै एउटै र कतै भिन्न पनि देखिँदै अगाडि बढेको लीला लेखनलाई इन्द्रबहादुर राई, डा. दीनबन्धु शर्मा, कृष्ण धरावासी, रत्नमणि नेपाल आदि सर्जकहरूले सशक्त रूपमा अधि बढाउँदै आएको प्रसङ्ग उल्लेखनीय छ।

भक्तिकैँदै किल्लाहरूमा उत्तरआधुनिकतावाद

भक्तिकैँदै किल्लाहरू कथा सङ्ग्रहका अधिकांश कथा उत्तरआधुनिकतावादको प्रयोग भूमिका रूपमा प्रस्तुत भएका छन्। उत्तरआधुनिकतावादको प्रमुख विशेषताअन्तर्गत विधाभञ्जन तथा विधामिश्रण पर्छ। यो कथाको संरचना पक्षसँग सम्बन्धित छ। भक्तिकैँदै किल्लाहरू सङ्ग्रहका कथा विधाभञ्जन गरेर प्रस्तुत गरिएका छन्। यस सङ्ग्रहका कथामा साहित्यका चारै विधाको समिश्रण पाइन्छ। नाटकीय संरचना मिश्रित कथाहरूमा उत्तरआधुनिकतावादको स्पष्ट रूपरेखा देखिन्छ। यस सङ्ग्रहका प्रमुख उत्तरआधुनिकतावादी कथा निम्नलिखित छन् :

‘भक्तिकँदै किल्लाहरू’ उत्तरआधुनिकतावादी दर्शनलाई आत्मसात् गरेर सामाजिक विषयवस्तुमा लेखिएको प्रयोगवादी कथा हो। यस कथामा गुरुप्रसाद मैनालीद्वारा लिखित छिमेकी कथाको विनिर्मिति पनि पाइन्छ। यस कथामा समयसापेक्ष परम्परा भक्तिकँदै र निर्माण हुँदै जान्छन् भन्ने प्रस्तुत गर्न खोजिएको छ। यस कथाले ग्रामीण समाजमा व्याप्त छोरा र छोरीप्रतिको दृष्टिकोणलाई विषयवस्तु बनाउँदै नेपाली साहित्य जगतमा चर्चित छिमेकी कथालाई समेत विनिर्माण गरेर प्रस्तुत गरेको हुँदा कथामा मिश्रित स्रोतको कथावस्तु रहेको छ। कथानक सङ्गठनका अङ्गान्तर्गत पर्ने आदि, मध्य र अन्त्यको क्रमिक शृङ्खला नपाइने हुँदा कथानक ढाँचा वृत्ताकारीय रहेको देखिन्छ। कथामा म पात्र र काभ्रापाटेको मूल कथानकमा धनजिते-गुमाने र आसामरुका कथा उपकथाका रूपमा प्रस्तुत भएका छन्। जसले उपन्यास तथा नाटकको भ्रमको दिएको छ।

‘उर्मिला’ नारीवादी स्वर बोकेको यौनमनोवैज्ञानिक कथा हो। यस कथामा दीनबन्धु-शकुन्तला, अरेबिल्ला-जोनाथन, माइरा-उनको लोग्ने र उर्मिला-लक्ष्मणका कथा रहेका छन्। प्रस्तुत कथामा रामायणको कथालाई विनिर्माण गरिएको छ। यस कथाले निर्णय प्रक्रियामा नारीलाई सहभागी नगराउने नेपाली समाजमा विद्यमान यथार्थलाई प्रस्तुत गरेको छ। प्रस्तुत कथामा मिश्रित स्रोतको कथावस्तु रहेको छ। कथामा चारओटा उपकथा छन्। कथामा वृत्ताकारीय ढाँचाको कथानक रहेको छ। आयामका दृष्टिले यस कथामा लामो कथानक रहेको देखिन्छ। उर्मिला नारीलाई हरेक निर्णयमा सहभागी गराउनुपर्ने स्वर घन्काउने नारीवादी कथा हो।

‘जीवनको रङ’ कथामा जीवनका अनन्त भोगाङ्को प्रस्तुतिको साथै जीवन बाँचिए जस्तो मात्र लाग्ने वा जीवन बचाइ पनि भ्रम जस्तो लाग्ने लीला सिद्धान्तलाई प्रस्तुत गरिएको छ। कथामा जीवनवादी चिन्तन छ। यो विचारप्रधान कथा हो।

यसले लीला लेखनको त्रिकालिकताको सिद्धान्त तथा जीवनको तीन अवस्था (बाल्यकाल, युवाकाल र वृद्धकाल) लाई सङ्केतसमेत गरेको छ।

‘रामलीला’ कथामा रामले सीताको अग्निपरीक्षा लिएको मिथकीय सन्दर्भलाई पुनर्व्याख्या गर्दै यस युगका राम र सीताको दाम्पत्य जीवनसँग तुलना गरिएको छ। यस कथामा नाटक र कविताका अंश पनि रहेका छन्। प्रस्तुत कथामा विधाभञ्जन गरिएको छ।

‘शूर्पणखा’ कथामा रामायणमा अन्तर्निहित शूर्पणखाको कथालाई उधिनेर विनिर्माण गरिएको छ। रामायणमा अपहेलित र सहायक पात्रका रूपमा रहेकी शूर्पणखालाई यस कथामा प्रमुख चरित्र बनाएर प्रस्तुत गरिएको छ। अन्तर्विधात्मक कथालेखन पद्धति अँगालेर लेखिएको यस कथामा दृश्यकाव्यमा जस्तै दृश्यविधानको पनि प्रयोग भएको पाइन्छ।

भाषाशैलीका दृष्टिले शर्माको भक्तिकँदै किल्लाहरू कथा सङ्ग्रहमा विविधता तथा नवीनता पाइन्छ। कथामा एकाएक कवितात्मक तथा निबन्धात्मक भाषाशैलीको आगमन हुनु शर्माको भाषाशैलीगत वैशिष्ट्य हो। शर्माका कथामा प्रयुक्त प्रयोगवादी भाषाशैलीका विविध साक्ष्य रूप यस प्रकार छन् :

काव्यात्मक भाषाशैली

विगतमा समग्र साहित्यलाई सङ्केत गर्ने काव्य शब्दले वर्तमानमा कविता विधालाई मात्र बोध गराउँछ। विधाको सीमा निर्धारण गर्ने तत्त्वान्तर्गत संरचना र भाषाशैली पर्छ। कविता सिर्जनाका लागि विम्बात्मक-प्रतीकात्मक एवं लयात्मक भाषाशैली आवश्यक पर्छ। कवितामा जस्तै अन्त्यानुप्रासयुक्त तथा प्रतीकात्मक भाषाशैलीलाई काव्यात्मक भाषाशैली भनिन्छ। शर्माका कथामा कतै छन्दोबद्ध त कतै गद्यात्मक कविता समाविष्ट छन्। उनका कथा काव्यात्मक भाषाशैलीले रङ्गिएर आकर्षक बनेका छन्।

उदा. १

अहिले ऊ रोएको
अहिल्यै ऊ हाँसेजस्तो
जीवनजस्तो कथा हो कि
कथाजस्तो जीवन !
मेरो निधारबाट निस्केका निस्पृह विचारहरू
टुक्राहरूबाट गोलिँदै र गोलबाट टुक्रिँदै थिए
अगिको गेरु रङ समातेर म बाँचिरहँ
ऊ किन रुन्छ (भक्तिकँदै किल्लाहरू : २२) ?

उदा. २

मान्छेका घिनलाग्दा आर्तनादहरू
बाल, वृद्ध, युवाहरू उम्लिरहेछन् जालभेल र
फोहरका कुम्भिकाकमा,
यी जीवित मान्छेको हत्यारो कोलाहल उता !
यता
शुद्ध, शान्त र आग्रहरहित लासहरू
सन्तानको अपेक्षाबाट मुक्त
चोरी, डकैती र हिंसाका योजनाहरूबाट मुक्त
परपीडनको रोगबाट मुक्त
आकाशजस्तै निर्मल
आकाशतिर फर्केका यी वन्दनीय लासहरू
(क्लासिक लभ सङ्क : ३९) ।

उदा. ३

जनकपुरी राजकुञ्ज बिहारिका
एक सुकुमारी सलानी सारिका (उर्मिला : ६९) ।

व्याकरणिक विचलनयुक्त भाषाशैली

व्याकरणले भाषालाई डोच्याउँदै व्यवस्थित गर्न मद्दत पुऱ्याउँछ । प्रत्येक भाषामा व्याकरणिक नियम छन् । त्यस्तै नेपाली भाषा पनि निश्चित व्याकरणिक नियमभित्र आबद्ध छ । व्याकरणलाई भाषातत्त्व पनि

भन्ने गरिन्छ । यसभित्र लिङ्ग, वचन, आदर, पुरुष, काल, करण-अकरण आदिको सङ्गति पर्छ । साहित्यिक कृतिमा पनि व्याकरणिक नियमलाई अवलम्बन गरिएको हुन्छ । शर्माका कथाहरू व्याकरणिक नियमभित्र आबद्ध देखिए पनि कुनै कुनै वाक्य तथा अनुच्छेदमा नजानेर भन्दा पनि प्रयोगका दृष्टिले व्याकरणिक नियम भङ्ग भएका छन् ।

उदा. १

‘के भयो त ! देश पनि देख्यो, मुख पनि फेऱ्यो, अलि चौडा भएर आउला, देखेको भएर आउला, बुभेको भएर आउला’ (भक्तिकँदै किल्लाहरू : २२) ।

उदा. २

नाङ्लोको छेउबाट चुहिरहेछ, लसुनको पोटी एउटा (फट्याङ्ग्राको मृत्यु : १००) ।

उदा. ३

कान्छीको कम्मरमा उटेको मासुको लोलाले छामिएको रहेछ ऊ (फट्याङ्ग्राको मृत्यु : १०४) ।

उदाहरण १ मा प्रयुक्त देखेको भएर र बुभेको भएर आउला जस्ता पदावलीमा व्याकरणिक विचलन देखिन्छ । देखेको भएरको ठाउँमा देखेर र बुभेको भएरको ठाउँमा बुभे हुनुपर्थ्यो । त्यस्तै उदाहरण २ मा पनि लसुनलाई तरल पदार्थका रूपमा प्रयोग गरिएको छ । यो प्रयोग व्याकरणिक तथा परम्पराविपरीत छ । यहाँ नाङ्लोको छेउबाट खसिरहेछ, लसुनको पोटी एउटा हुनुपर्थ्यो । यस्तै असान्दर्भिक प्रयोग छ उदाहरण ३ मा । मासुलाई कर्ताका रूपमा प्रयोग गरिएको छ । यस्ता उदाहरण शर्माका कथामा यत्रतत्र पाइन्छन्, जुन प्रयोगवादी भाषाशैलीका रूपमा प्रस्तुत भएको छ ।

निबन्धात्मक भाषाशैली

भावहरूको सङ्गठित अभिव्यक्ति निबन्ध हो । यसले वैयक्तिकता, सङ्क्षिप्तता, निजात्मकता जस्ता

गुणलाई आत्मसात् गरेको हुन्छ। निबन्धात्मक भाषाशैलीमा विचार तत्त्वको प्राधनता रहन्छ। तार्किक तथा दार्शनिक अभिव्यक्ति भएका कृतिमा निबन्धात्मक भाषाशैलीको प्रयोग भएको हुन्छ।

उदा. १

हिजो बनेकाहरू आज भत्किए, परिवर्तन नै शाश्वत होला। आज भत्किएकाहरू भोलि बन्नेछन्— फेदैँ रूपहरू अर्कैअर्कै.....(भत्किएँ किल्लाहरू : २५)

उदा. २

बौद्धिकतासँग यौनको कुनै शत्रुता छैन, बरु अल्पबुद्धि भएकाहरू यौनव्यापारलाई व्यक्तिगत क्रियाकलापका रूपमा मात्र हेर्छन्। तर बौद्धिकहरूलाई यसको व्यक्तिगत, सामाजिक, राष्ट्रिय आदि बहुगुणकारी फाइदा थाहा हुन्छ (नगरवधू : १५९)।

शर्मा निबन्धात्मक भाषाशैलीलाई सफलतापूर्वक कथा विधामा प्रयोग गर्छन्। उदाहरण १ मा परिवर्तनसँग सम्बन्धित दार्शनिक विचार छ। त्यस्तै उदाहरण २ मा यौनका बहुपक्षीय फाइदाबारे तार्किक अभिव्यक्ति पाइन्छ।

सूक्तिमय भाषाशैली

नेपाली भाषा उखानले रञ्जित छ। लेख्यभन्दा कथ्य नेपाली भाषामा बढी प्रयोग हुन्छ उखान। नेपाली उखानमा सिङ्गो कथाको मूल भाव लुकेको हुन्छ। उखानले नैतिक तथा व्यावहारिक शिक्षा सम्प्रेषण गरेको छ। तिनै उखान प्रयोग गरेर सर्जकले आफ्ना सिर्जनालाई खारेका हुन्छन्। उखान, अतिउपदेश र सन्देशमूलक अभिव्यक्ति नै सूक्तिमय भाषाशैलीका अभिलक्षण हुन्। शर्माका कथाका पात्रका संवादमा सूक्तिमय भाषाशैली प्रयोग भएको पाइन्छ।

मस्तिष्कले बुझ्यो, मनले मानेन
(फट्याङ्ग्राको मृत्यु : १०२)।

राज्यसञ्चालन मायाममताले भन्दा न्यायले हुनुपर्छ। पीडा दिनुभन्दा लिनु नै उत्तम हुन्छ (रामलीला : ५४)।

संवादात्मक भाषाशैली

दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्तिबीच हुने कुराकानी नै संवाद हो। तर एकालापमय संवादको समेत अस्तित्व रहेको सन्दर्भमा संवादले व्यक्ति व्यक्तिबीच वा व्यक्तिले आफैँसँग गर्ने सवालजवाफलाई सङ्केत गर्छ। संवाद नाटक विधाको अनिवार्य तत्त्व हो। कथामा चाहिँ संवाद ऐच्छिक रूपमा प्रस्तुत हुन्छ। नाटकमा प्रयोग हुने संवादात्मक शैली शर्माका कथामा प्रयोग भएका छन्।

उदा. १

राम : (रोष, हर्ष र दुःखसँगै) ननुहाईकनै ? के रे ?

हनुमान् : हो, हजुर

राम : उनी अहिले छनू कहाँ ?

हनुमान् : यहाँ नजिक पाल्कीमा।

राम : पाल्कीमा ? पाल्कीबाट ओरालेर पैदल ल्याऊ (रामलीला : ४७)।

तुलनात्मक भाषाशैली

तुलना दुई वा दुई वस्तुबीच गरिन्छ। तुलनात्मक भाषाशैलीमा दुई वस्तुबीच तुलना गरिएको हुन्छ। यो साहित्यमा भित्रिएको नवीन लेखन शैली हो। शर्माले दुई नारीबिचको चारित्रिक गुण दोष पहिल्याउने र नारी पुरुषबिचको सामाजिक भूमिका प्रस्ट्याउने क्रममा तुलनात्मक भाषाशैली प्रयोग गरेका छन्।

उदा. १

‘उर्मिला :

सरयू किनार

कोशलनामक जनपद

स्वयम् मनुद्वारा निर्मित अयोध्या नगरी
घना वृक्षहरू बीचका चौडा राजमार्गहरू
सहरको अतुलनीय सुषमा'
'अरेबिल्ला :
समुद्री विशाल किनार
जोसेफ रिजालद्वारा निर्मित दागुपान सिटी
अगला महलका बुर्जाहरूबिच चौडा
राजमार्गहरू
डान्स रेस्टुरेन्टहरू र क्लबहरू (उर्मिला : ६६) ।'

उदा. २

हे महाराज रामचन्द्र,
लड्का दरबारमा पनि हार्दिक र भावनात्मक
रूपमा म तपाईंप्रति नै समर्पित थिएँ
तर भावना र हृदयको कुनै मूल्य छैन भने,
शरीरको मात्र मूल्य हो भने पनि,
हे शरीरभोगी पुरुष,
मैले परपुरुषगमन गरेको हुन सक्ने सम्भावना
देख्छौं भने
अग्निपरीक्षण नै एक मात्र विश्वासको आधार
हो भने,
हाम्रो दाम्पत्य त्यसमा नै टिकेको छ भने
म यस अग्निपरीक्षणको प्रस्तावलाई स्वीकार
गर्दछु ।
तर,
हे अभिनेता राम
तिमी पनि त पत्नीविहीन थियौं,
तिम्रो देशमा पनि रोगहरू छन्
अभै पुरुषहरू र त्यसमा पनि राजाहरू
आफ्नो मनोजैविक भोग शान्त गर्न
राँगो र साँढैभै उन्मत्त छन् भने

दरबारभित्रका यति धेरै यौनतरङ्गहरूका
माभ्रमा
तिमी जस्तो सर्वसत्ताधारी शासक
पत्नीविहीन अवस्थामा
सुन्दरीहरूबाट कसरी अस्पृश्य रहे होला ?
म मात्र किन ?
तिमी पनि त सङ्क्रामक रोगको सिकार
भएका हुन सक्छौं (रामलीला : ५७—५८) ।

पत्रात्मक भाषाशैली

चिठीपत्रको शैली अँगालेर लेखिएको
आलेखमा पत्रात्मक भाषाशैली पाइन्छ। चिठी
साहित्येतर विधा भए तापनि यसलाई उपन्यास,
कथा र निबन्धमा प्रयोग गर्न चलन पुरातन हो। यही
मार्ग शर्माले पनि पछ्याएका छन्।

मेरो महाराज दुष्यन्त
मलाई कतै दुर्वासाको श्राप पो परेको।
तपाईंकी शकुन्तला (उर्मिला : ७२) ।

व्यङ्ग्यात्मक भाषाशैली

अभिव्यक्तिले विविध कारणले बक्र रेखा
कोर्छ। वस्तुको दोष पक्षलाई राम्रो पक्षका रूपमा
परिभाषित गर्नु व्यङ्ग्य हो। यसैलाई शैलीका रूपमा
समेत प्रयोग गर्न सकिन्छ। शर्मा कुमार्गमा लागेर
देशलाई कुरुक्षेत्रमा होम्नेहरूतर्फ व्यङ्ग्य गर्दै
लेख्छन्।

उदा. १

दरबारभित्र धेरै मान्छेहरू थिए। महामानव र
ईश्वरकै समकक्षीहरू पनि थिए तर तिनीहरू
पनि सबै नाड्गा थिए। अर्को आश्चर्य के
थियो भने तिनीहरूलाई आफू नाड्गो
भएकोमा उसलाई र उसकी स्वास्नीलाई जस्तो
लाज लागेको थिएन (कथा सकियो : १२८) ।
शर्माले कथा विधाको परम्परित संरचना
भत्काउन उपर्युक्त भाषाशैली प्रयोग गरेका छन्।

भाषाशैलीका माध्यमबाटै कथाको संरचना भक्तिपर कथाले नाटक, निबन्ध र कविताको स्वरूप धारण गरेको छ।

संरचना पक्षमा घोलिँदा यस सङ्ग्रहका कथामा उत्तरआधुनिकतावादी चिन्तन हावी भएको छ। शर्माले गुरुप्रसाद मैनालीको छिमेकी कथालाई विनिर्माण गरी भक्तिकै किल्लाहरू शीर्षकको कथा सिर्जना गरेका छन्। त्यस्तै रामलीला र शूपर्णखा जस्ता कथा पनि विनिर्माणवादका मूलभूत सिद्धान्तमा आधारित कथा हुन्। शर्माले विनिर्माणवाद र विधाभञ्जन सिद्धान्तलाई प्रभावकारी ढङ्गमा प्रयोग गर्दै भक्तिकै किल्लाहरू, रामलीला र शूपर्णखा जस्ता उदाहरणीय कथाहरू नेपाली साहित्यलाई उपहार दिएका छन्।

४. निष्कर्ष

शर्माका कथामा केन्द्रभङ्गको स्थिति यत्रतत्र पाइन्छ। पूर्वीय धर्मशास्त्रले रामलाई आदर्शवान् भगवान्का रूपमा मूल्याङ्कन गरेको छ। यस किसिमको धार्मिक आस्थाविरुद्ध प्रस्तुत भएको छ शर्माको कथा शूपर्णखा। रामायणले रामलाई पत्नीव्रत, चरित्रवान् तथा आदर्श पुरुषका रूपमा स्थापित गरे पनि 'मलाई बिहे गर, म तिमिले मन पराउँछु भन्ने सुन्दरीलाई त्यत्ति भनेकै अभियोगमा नाककान कटाउने रामचन्द्रलाई शूपर्णखामा भन्डै खल पात्रका रूपमा चित्रण गरिएको छ। स्थापित मूल्यमान्यता, विचार, दर्शन र आस्था भङ्ग हुँदै गएको प्रसङ्ग शर्माका अधिकांश कथामा पाइन्छ। शर्माका शूपर्णखा, उर्मिला र भक्तिकै किल्लाहरू कथामा उत्तरआधुनिकतावादको एक अभिलक्षणका रूपमा रहेको केन्द्रभङ्गका अनेकौं नमुना पाइन्छ।

शर्माले नेपाली समाजमा स्थापित मूल्यमान्यता र विचार भत्काएर त्यसलाई समयसापेक्ष बनाउन विनिर्माण गरेका छन्। यसै क्रममा उनले गुरुप्रसाद मैनालीद्वारा लिखित छिमेकी कथालाई विनिर्माण गरेर प्रस्तुत गरेका छन्। मैनालीका धनजिते र गुमाने

भगडापश्चान् कालान्तरमा मिल्छन् तर शर्माका धनजिते र गुमाने कहिल्यै मिल्दैनन्। यस प्रसङ्गबाट उनले नेपाली समाजमा स्थापित छिमेकी 'जिउँदाका जन्ती मर्दाका मलामी' भन्ने लोकोक्तिलाई विनिर्माण गरेर छिमेकी 'जिउँदाको शत्रु मर्दाको रमिते' पनि हो भन्ने नवीन धारणा सिर्जना गरेका छन्। नेपाली समाजमा बाँचुन्जेल एकअर्कासँग नबोलेको उदाहरण यत्रतत्र छन्। यस किसिमको परिवेश र शर्माको धारणाबीच तुलना गर्दा ज्याकै मेल खाएको देखिन्छ। त्यसैले उनी स्थापित मूल्यमान्यतालाई विनिर्माण गर्दा समाजसँगको सापेक्षताबाट टाढा पुग्दैनन्।

हामी देशलाई आमाको आसना राख्छौं। सन्ततिलाई देश आमा हो भनेर सिकाउँछौं यो क्रम वर्षौंदेखि निरन्तर चलिरहेको छ। यसबाट नेपाली माटोमा करोडौं देशभक्त नागरिक निर्माण भएका छन्। तर पछिल्लो समयमा वैदेशिक रोजगारी र उच्च शिक्षाका कारण दिनानुदिन हजारौं युवायुवती बिदेसिएका छन्। उनीहरूमध्ये केही स्वदेश फर्कन्छन् भने केही कहिल्यै नफर्किने गरी विदेशी भूमिमा विलीन हुन्छन्। त्यस्तै सन्दर्भ शर्माको भक्तिकै किल्लाहरू कथामा पाइन्छ। यस कथाको प्रमुख पात्र काभ्रापाटे दाइको छोरो सदाका लागि बिदेसिएको छ। नेपालीहरूमा देशभक्ति भावना दिन प्रतिदिन क्षीण बन्दै गएको सन्दर्भ तत्कालीन यथार्थ हो। जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी भन्ने लोकोक्ति भक्तिकै गएको छ। समग्रमा उनका कथामा समाविष्ट चिन्तन पक्ष स्थापित मूल्यमान्यता तथा परम्पराविरुद्ध प्रस्तुत भए पनि ध्वंसात्मक मार्गलाई तिलाञ्जलि दिँदै अग्रगमनतर्फ केन्द्रित छन्। हिजो बनेकाहरू आज भक्तिपर परिवर्तन नै शाश्वत होला, आज भक्तिएकाहरू भोलि बन्नेछन्- फेर्दै रूपहरू अर्कै अर्कै।

शर्माले आफ्ना कथामा बहुनायक तथा बहुनायिकाको प्रयोग गरेका छन्। भक्तिकै किल्लाहरू कथामा म पात्र, काभ्रापाटे, धनजिते-गुमाने र आसामरु जस्ता बहुनायक उपस्थित छन्।

यसको कथाको प्रमुख पात्र को हो भन्ने निकर्षण गर्न सकिन्छ। सबै पात्रको कथालाई प्राथमिकता दिएर प्रस्तुत गरिएको छ। तसर्थ भक्तिद्वै किल्लाहरू बहुनायकको प्रयोग गरिएको प्रयोगवादी कथा हो। त्यस्तै उर्मिला कथामा पनि दीनबन्धु-शकुन्तला, माइरा-माइराको लोग्ने, अरेबिल्ला-जोनाथन र लक्ष्मण-उर्मिला गरी चार जोडीको कथा रहेको छ। शर्माले लक्ष्मण-उर्मिलाको जोडीलाई केन्द्रबिन्दुमा राख्न खोजे पनि बाँकी तिनै जोडीको कथा समानान्तर रूपमा प्रस्तुत भएको छ। कथामा बहुनायक तथा बहुनायिका प्रयोग गरेर प्रचलित कथा विधा सिद्धान्तको वैज्ञानिकताप्रति प्रश्न उठाउँदै लघु कथाहरूको संयोजनबाट कथा तयार पार्नुसक्नु पनि शर्माको वैशिष्ट्य हो।

शर्मा प्रयोगवादी कथाकार हुन्। उनले लीला दर्शन र उत्तरआधुनिकतावादी साहित्यिक मूल्यमान्यतालाई आत्मसात् गरेर कथा सिर्जना गरेका छन्। पूर्वीय साहित्यमा उपजीव्य काव्यका रूपमा स्थापित रामायणमा निहित रामले सीता परित्याग गरेको प्रसङ्गलाई नेपाली परिवेशमा घुलन गराएर २१ औं शताब्दीमा रामले सीतालाई होइन, सीताले रामलाई परित्याग गर्न सक्ने अभिव्यक्ति दिँदै नारीवादी स्वर उराल्नु शर्माको वैशिष्ट्य हो। व्याकरणिक विचलनयुक्त भाषा प्रयोग गर्दै कथालाई साहित्यका चारै विधाका साथै साहित्येतर लेखनसँग मिश्रण गराएर उच्चतम भाषिक प्रयोग गर्नु शर्माको भाषिक उपलब्धि हो।

नेपाली समाजमा स्थापित धारणा, चिन्तन र मूल्यमान्यताको विनिर्माण गर्दै तत्कालीन समाजसापेक्ष धारणा व्यक्त गर्नुले शर्मालाई नेपाली तथा विश्व समाजको अनुभवी द्रष्टाका रूपमा प्रस्तुत गरेको छ। विश्वव्यापीकरणका कारण नेपाली समाजमा आएका नवीनतम परिवर्तनलाई सहर्ष स्वीकार्दै देवकोटाले भनेभैं 'घर चिन्न घर छाड तर घर नबिर्स' भन्ने अभिव्यक्ति उनका कथामा पाइन्छ। समग्रमा उनी लीला लेखन, विनिर्माणवादी,

अधिआख्यानात्मक र अन्तर्विधात्मक कथालेखन पद्धति अँगाल्ने उच्च कोटिका कथाकार हुन्।

सन्दर्भ सामग्री सूची

- उप्रेती, सञ्जीव (२०६९), *सिद्धान्तका कुरा*. (चौथो स.), काठमाडौं : अक्षर क्रियसन्स नेपाल
- गौतम, लक्ष्मणप्रसाद (२०६६), *नेपाली साहित्यमा उत्तरआधुनिक समालोचना*, काठमाडौं : ओरिएन्टल पब्लिकेसन
- चापागाई, निनु (२०६९), *उत्तरआधुनिकतावाद : भ्रम र यथार्थ*, काठमाडौं : विवेक सिर्जनशील प्रकाशन प्रा. लि.
- भट्टराई, गोविन्दराज (२०६४), *उत्तरआधुनिक विमर्श*, काठमाडौं : मोर्डन बुक्स।
- रेग्मी, अनुपमा (२०७२), *"आस्था र परम्पराका किल्लाहरू भक्तिद्वै गरेको प्रामाणिक घोषणा"*. भक्तिद्वै किल्लाहरू. भूमिका।
- शर्मा, दीनबन्धु (२०७२). *भक्तिद्वै किल्लाहरू*, काठमाडौं : सिम्फोनी पब्लिकेसन।